

Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad

- Dansk Numismatisk Forening • Føroya Myntsavnarafelag • Myntsafrarafélag Íslands •
- Norsk Numismatisk Forening • Numismatiska Föreningen i Åbo • Skånes Numismatiska Förening •
- Nationalmuseets Myntkabinett • Den kgl. Mønt- og Medaillesamling • Kungl. Myntkabinetet •
 - Lunds Universitets Historiska Museum • Myntkabinetet, Universitetet i Oslo •
 - Suomen Numismaattinen Yhdistys • Svenska Numismatiska Föreningen •
 - Uppsala universitets myntkabinett • Numismatiska Forskningsgruppen •
 - Myntsafr Seðlabanka og Þjóðminjasafns •

Handelsruter, ytterligere norske mynter og et mulig myntsted

*Norges eldste mynthistorie:
Utmynting, myntsteder og myntenes funksjon – en kommentar*

MØNTER OG PENGESEDLER KØBES OG SÆLGES

HAFNIA COINS | FINN RASMUSSEN

GL. KONGEVEJ 172, A | DK 1850 | FREDERIKSBERG C

+45 - 3321 7127 | WWW.HAFNIACOINS.DK | HAFNIACOINS@GMAIL.COM

ÅBEN TIRSDAG – FREDAG KL. 11.00 - 17.30

LUKKET MANDAG OG LØRDAG

Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad

Nordisk Numismatisk Union Medlemsblad er udgivet siden 1936 af Nordisk Numismatisk Union. Udkommer i 2021 med fire numre: januar, marts, september og oktober.

Ikke medlemmer kan tegne abonnement ved henvendelse til Dansk Numismatisk Forening: John Lind – johnlind59@gmail.com

Redaktion:

Funerende hovedredaktør:

Jens Christian Moesgaard
jens.christian.moesgaard@ark.su.se

Ansvarlig over for presseloven:

Formand for Dansk Numismatisk Forening,
Preben Nielsen.

Lokalredaktioner:

Møntkabinetterne i de enkelte lande
Norge:

Håkon Roland,
hakon.roland@khm.uio.no

Island:

Sigurdur H. Palmason, shp@cb.is

Sverige:

Cecilia von Heijne
Cecilia.vonHeijne@shm.se

Finland:

Frida Ehrnsten,
frida.ehrnsten@kansallismuseo.fi

Danmark:

Line Bjerg, line.bjerg@natmus.dk

Annonceredaktion:

Preben Nielsen
Galionsvej 12, 2 th., DK-1437 København K
Tlf. (dag) +45 20 20 78 16
formand@numismatik.dk

Eftertryk af artikler med videre kun med forfatterens tilladelse og kun med angivelse af kilden.

Afleveret fra trykkeriet i uge 34
Dystan & Rosenberg ApS.

ISSN 0025-8539

INDHOLD

Artikler

Gard Eirik Emsøy <i>Handelsruter, ytterligere norske mynter og et mulig myntsted</i>	69
Svein H Gullbekk og Jon Anders Risvaag <i>Norges eldste mynthistorie: Utmynting, myntsteder og myntenes funksjon – en kommentar</i>	78

Numismatisk litteratur

Jens Christian Moesgaard anmelder <i>Samlad Glädja 2019.</i>	
<i>Numismatiska Klubben i Uppsala 1969-2019.</i>	88
Jens Christian Moesgaard anmelder <i>Tings Tale 02.</i>	
<i>Tidsskrift for materiel kultur</i>	89
Svein H Gullbekk anmelder <i>Yngvar Reichelt.</i>	
<i>Medaljen for Borgerdaad.</i>	92
Jørgen Steen Jensen anmelder <i>Sønderjyske Årbøger 2020</i>	93

MØNTAUKTIONER

Dit jyske alternativ når du skal købe og sælge
Vi afholder 2 årlige møntauktioner, forår og efterår
Kontakt os for salg af enkeltmønter, samlinger og gl. sedler

Vore traditionelle auktioner indeholder altid mange
spændende ting, moderne møbler, smykker, kunst m.m.

Se vor hjemmeside www.ho-auk.dk for næste auktionsdato

HOLSTEBRO AUCTIONER

Stationsvej 76, 7500 Holstebro, Tlf. 97 40 11 11

www.ho-auk.dk

Handelsruter, ytterligere norske mynter og et mulig myntsted

Av Gard Eirik Emsøy

INNUM nr. 1 2020 sannsynliggjorde jeg en omfangsrik norsk utmyntning fra tiden før og etter 1016/1017, som omfattet både rene imitasjoner og kongens mynt (Emsøy 2020)¹. Gunnarsson anser i sin siste artikkkel det for å være usannsynlig at alle disse myntene er norske (Gunnarsson 2020 s. 104). Han påpeker at Malmers adversstempel 628 med tilhørende reversstempler 1730 og 1732 er entydig danske. Og at adversstempel 628, basert på stil, har en direkte tilknytning til Malmers stempelkombinasjon 632.1731. Sistnevnte inngår i Malmers stempelkjede 138, som Gunnarsson mener at er udiskutabel dansk. Jeg antar at det er derfor Gunnarsson ikke anser blant annet Malmers stempelkjede 134 til å være norsk (Gunnarsson 2020 s. 105). Denne kjeden ligger kloss opp i stempel 628. Dersom 628 er dansk, så ville dette ha kunnet være en mulig vurdering.

I min nevnte artikkkel i INNUM, gjorde jeg en vurdering av punselbruk på de sannsynligvis norske imitasjonene (Emsøy 2020 s. 14-16). Min vurdering var den gang at samme punsel var brukt på Olavs long-cross, Wulfwines mynt og Astriths øvrige imitasjoner. På bakgrunn av disse vurderingene, vurderer jeg videre at samme punsel faktisk også er brukt på en av 628 sine reverser, revers 1730 (fig. 1). I nevnte artikkkel diskuterte jeg også flere usikkerhetsmomenter vedrørende punselbruken. Her vil jeg i tillegg legge til at punselskaden kan endre seg over tid, som følge av slitasje eller bearbeiding. Advers 628 med tilhørende revers 1730 (som det da også er naturlig at også omfatter 1732) kan etter mitt syn ikke være dansk, når det som etter min mening fremstår som samme punsel er brukt på de øvrige norske myntene. I tillegg kan jeg ikke se at det er noe som tyder på at disse stempelkombinasjonene 628.1730 og 628.1732 har beveget seg geografisk ut av den norske utmyntningen. Dette omfatter også kjede 134, som jeg fortsatt oppfatter til å være norsk.

Dette stiller så hele kjede 138 i et annet lys, med hensyn på Gunnarssons stilvurdering. At hele kjede 138 er norsk, vil jeg behandle i et senere arbeid. Mer om mulig «dansk» utmyntning i Norge, kommer jeg tilbake til senere her i denne artikkelen. Videre vil jeg påpeke at å attribuere mynter til Lund i gamle Danmark (nåværende Skåne) fordi det står Lund på dem, er noe som fremstår som en lettvint konklusjon basert på meninger fra 1800-tallet. Lund kan også representere et sted i Norge, som går under navnet Lund eller som kan forkortes til Lund. Kan man så argumentere for at det finnes et slikt sted i Norge, og hvor man videre kan argumentere for at man har hatt utmyntning der, og at det ikke er unaturlig at man har utmyntet mynter med henvisning til danskekongen, så er Norge et like aktuelt sted for utmyntningen.

Videre lot jeg i arbeidet mitt i INNUM nr. 1 2020 spørsmålet vedrørende myntenes funksjon stå åpent, og jeg påpekste at jeg ville vurdere å behandle det på et senere tidspunkt. I denne artikkelen vil jeg

Figur 1: På reversen av Torkjell sin mynt (reversstempel 1730) kan vi i small-cross'et se at samme beskadigede punsel er brukt. Det er en tilsvarende spilt i kanten, slik som vi ser på de øvrige norske myntene og Olavs long-cross.

Denne mynten er ex. DNW 8. april 2020 lot 19. Samme punselskade har jeg observert på Haubergs stempelidetiske eksemplarer ex. MISAB 32 lot 201. Begge myntene befinner seg i privat eie.

1 Figurtekst nr. 8 i Emsøy 2020, Brithnod sin mynt skal være stempelkombinasjon 628.1706.

synliggjøre det som jeg mener at er myntenes tiltenkte funksjon: var de tiltenkt sirkulasjon i Norge, eller ble de utmyntet for å tas med ut på lange handelsreiser? Samtidig vil jeg komme inn på myntenes vekt. Jeg vil forsøke å dokumentere ytterligere norske mynter. Til slutt vil jeg foreslå hvor i Norge disse imitative myntene er preget. Denne artikkelen skal sees på som en oppfølging av artikkelen i *NNUM* nr. 1 2020.

Brita Malmers bok om de angloskandinaviske imitasjoner inneholder flere forskjellige oversikter, som kan brukes til flere forskjellige formål og vurderinger (Malmer 1997). En oversikt omfatter alle de eksemplarer hun kjente til, sortert på adversstempler. Hun angir hvor myntene befinner seg, funnsted, vekt osv. Malmer kjente riktig nok ikke til alle mynter, og flere privateide eksemplarer kommer i tillegg. Sistnevnte kjenner man vanligvis ikke funnproveniens til. I *NNUM* nr. 1 2020 skrev jeg at myntenes spredningsmønster kan si noe om deres funksjon (Emsøy 2020 s. 17). Det interessante med disse formodentlig norske imitasjonene, er at de i liten og ingen grad er funnet i Norge. Et oppsett med funnsted, basert på Malmers oversikt, med de norske imitasjonene behandlet i *NNUM* nr. 1 2020 ses i tabell 1.

Vi ser av tabellen at de formodentlige norske myntene (Emsøy 2020) i hovedsak er funnet på Gotland og i landene rundt Østersjøen. Fra numismatikken er vi riktig nok kjent med mynter fra land, som ikke grenser opp mot Østersjøen, hvor mynter fra disse landene kun eller i hovedsak er funnet på Gotland og i landene rundt Østersjøen. Og det på tross av at det nødvendigvis ikke kan oppfattes slik at disse myntene er utmyntet som handelsmynter til utelukkende bruk i disse nevnte områdene. De kan være utmyntet til bruk i sine hjemland, men er allikevel overrepresentert i funn fra Østersjøområdet. Nylig fremkom det i media et lignende forhold: En mynt datert til 900-tallet preget i Rouen, en mynt som tidligere kun er kjent fra strek tegninger, ble funnet på Täby, nordre Stockholm (Arkeologerna november 2020).

For de formodentlige norske myntene vil jeg allikevel påpeke at de gjennomgående har samme mønster når det gjelder spredning og funn. Man kan ikke velge ut noen av disse stemplene, og si at de i hovedsak er funnet i Norge eller at en gruppe av disse i hovedsak er funnet på Gotland og i landene rundt Østersjøen. Når spredningen er så gjennomgående lik for alle pregestemplene, så fremstår det dermed etter min mening, som at myntene i liten eller ingen grad var tiltenkt utmyntet for bruk i Norge. For meg fremstår det som at de norske myntene i hovedsak var utmyntet for sirkulasjon / handel på Gotland og landene rundt Østersjøen. Hadde de angloskandinaviske imitasjonene som formodentlig er utmyntet i Norge hatt en tiltenkt funksjon utelukkende i Norge, så ville vi etter min mening ikke ha sett at de i hovedsak er funnet utenfor Norge. Hadde man kunnet trekke ut noen stempelkombinasjoner, og påpekt at de i hovedsak er funnet i Norge, så kunne det ha vært en indikasjon på at de også ble utmyntet for en tiltenkt bruk i Norge. Men det er som nevnt ikke tilfellet. Teoretisk sett kan funnomstendighetene også tale for at alle disse myntene, inkludert Olavs long-cross, faktisk ikke er preget i Norge. Men indsiene, som jeg tidligere har fremlagt, tilsier allikevel at de trolig er norske.

Bakgrunnen for at myntene ble utmyntet, fremstår altså etter mitt syn, som at de ble utmyntet for å brukes utenfor Norge og dermed på Gotland og i landene rundt Østersjøen. De formodentlige norske imitasjonene følger også samme mønster som de andre samtidige angloskandinaviske imitasjonene, både med hensyn på typer, variasjon, spredningsmønster etc. Å vurdere at imitasjoner preget i Norge, som følger de samme møn-

Funnsted	Antall	Kjede nr.	Advers nr.
Gotland	2 stk.	S	198
	4 stk.	105	134
	1 stk.	105	204
	5 stk.	105	628
	1 stk.	105	704
	4 stk.	105 (134)	708 (711)
	5 stk.	105	722
	1 stk.	134 (105)	711 (708)
	3 stk.	134	180
Sverige	1 stk.	S	198
	2 stk.	105	134
	1 stk.	105	207
	3 stk.	105	628
	2 stk.	105	722
	1 stk.	134	180
Finland	1 stk.	S	198
	1 stk.	105	184
	1 stk.	105	204
	3 stk.	105	628
	1 stk.	105	722
Norge	1 stk.	S	198
	3 stk.	105	134
	1 stk.	105	208
	1 stk.	105	628
	1 stk.	105	722
Tyskland	1 stk.	S	198
Russland	1 stk.	105	134
	1 stk.	134 (105)	711 (708)
	2 stk.	134	180

stre som de andre angloskandinaviske imitasjonene, ble utmyntet for umiddelbar bruk i Norge, synes ikke å være logisk. Det fremstår som mer logisk at man utmynter samme type imitasjoner tilsvarende som for eksempel de fra Sigtuna, fordi man skulle bruke myntene i de tilsvarende områdene som Sigtunas mynter ble brukt.

Basert på funnstedene til de formodentlige norske myntene, fremstår det som sannsynlig at de er utmyntet for bruk i og langs Østersjøen, og avdekker dermed mulige handelsruter fra Norge til Østersjøen i perioden rett før og rett etter 1016/17. Av tabellen ser vi at til og med Olavs mynt trolig ikke var utmyntet til utelukkende bruk i Norge, men i hovedsak til bruk utenfor Norge og på markedene i og rundt Østersjøen. Ser man på senere norske mynter fra Harald Hardråde og Olav Kyrre, så er de i hovedsak funnet i Norge. De må kunnes at være utmyntet for utelukkende bruk i Norge. Likeså bør man kunne si at mynter utmyntet i Norge, og som i hovedsak er funnet utenfor Norge, trolig er utmyntet til bruk utenfor Norge og dermed kan oppfattes som internasjonale handelsmynter til bruk på markedene utenfor Norge.

Et mindretall av myntene er riktignok funnet i Norge. Olavs longcross er det funnet et eksemplar av. Men dette er fragmentert, hvilket kan tyde på lengre tids bruk. Hypotetisk sett kan dermed mynten representere en retur fra nevnte handelsområder. Likeså kan det gjøres lignende betraktninger av noen av de andre myntene, som også

Funnsted	Antall	Kjede nr.	Advers nr.
Latvia	1 stk.	105	628
	1 stk.	105	134
	1 stk.	105	184
	1 stk.	105	204
	1 stk.	105	208
	1 stk.	105	628
	1 stk.	105	708 (711)
Danmark	1 stk.	105	722
	1 stk.	134 (105)	711 (708)
Polen	1 stk.	134	710
	1 stk.	S	198
	1 stk.	105	134
Uavklart funnsted	1 stk.	105	628
	5 stk.	105	184
	5 stk.	105	134
	3 stk.	105	204
	2 stk.	105	207
	13 stk.	105	628
	5 stk.	105	704
	7 stk.	105 (134)	708 (711)
	6 stk.	105	722
	1 stk.	105	904
	3 stk.	134	180
	1 stk.	134	617
	7 stk.	134	710

Tabell 1: Oversikt over funnsted for de formodentlige norske imitasjonene: Tabellen omfatter kun de mynter som er med i Malmers oversikt. Det finnes flere privateide eksemplarer ut over det som Malmer fikk registrert. De fleste av disse har usikker funnproveniens, og har ikke relevant verdi for vurderingene i denne artikkelen.

Det kan også forekomme mynter fra skattefunn, som er behandlet i den senere tid, og som Malmer ikke kunne fange opp.

Gunnarsson har i NNUM behandlet flere eksemplarer fra danske myntfunn, som Malmer ikke kjente til. Disse tas ikke med her, fordi de kan skape en kunstig overrepresentasjon.

er funnet i Norge: fragmentering og andre sekundære forhold som kan skyldes sirkulasjon.

Regravering

Som det fremkommer av Malmers oversikt over angloskandinaviske imitasjoner (Malmer 1997 s. 598 og 619 mynt nr. 2921), fantes det en tradisjon for regravering av pregestempler. Ser vi på nevnte Olav-mynt, fremstår også dennes advers til å være et regravert pregestempel. Hvilket pregestempel det er tale om, har jeg foreløpig ikke identifisert. Men av omskriften ser vi trolig fortsatt rester av omskriften til en imitasjon av long-cross typen: [RE]X AN[GLO]. I seg selv gir ikke A NOR noe mening i VNLAIFI REX A NOR, uten vi faktisk taler om en regravering av nevnte omskrift, hvor noen av de tidligere bokstavene feilaktig er oppunslet igjen.

Et annet pregestempel i denne norske utmyntningen, som synes å være regravert er aduersstempel nr. 203 i kjede 162 (Malmer 1997). Denne kjeden har jeg tidligere vurdert til å være norsk (Emsøy 2013 s. 18), men jeg har ikke tidligere klart å sette den i sammenheng med de øvrige norske imitasjonene. Ser man på stempel nr. 203, så har det det samme karakteristiske dobbeltøye som vi finner på stempel nr. 904. Malmer kjente kun til et sterkt fragmentert eksemplar av stempel 904, og det eneste kjente fullstendige eksemplaret fremkom på Künkers auksjon nr. 183 lot 2109. Eksemplaret befinner seg i dag i privat eie. Samme stempel har også den tidligere nevnte punselskaden, som etter min vurdering går igjen på flere mynter.

Foran nese- og munnpartiet på 904 er det ujevnheter, som jeg tolker til å være mulig stempelrust. Tilsvarende ujevnheter ser vi på 203. Riktig nok det som jeg oppfatter til å være noe mer omfattende på 203, men fortsatt på samme sted. Utformingen på bystens kappe er også lik. Ser vi nærmere på de to stemplene, så avviker utformingen av omskriften i stor grad. Det fremstår dermed som at aduersstemplene nr. 203 og 904 er et og samme pregestempel, hvor bokstavene har blitt oppgravert / oppunslet på nr. 203. Håret kan også være oppgravert. Ved regravering av pregestempler er det særlige små detaljer, som kan være med på å avdekke om et pregestempel er en regravering av et annet. Her er det dobbeltøyet og det som jeg tolker som stempelrust, som avdekker dette (fig. 2). Dermed knytter stempelkjede 162 seg sammen med den formodentlige norske delen av stempelkjede 105.

Det interessante er at et av reversstemplene til aduersstempel nr. 203 henviser til ÆDELPOLD: NOR (Malmer 1997 reversstempel nr. 1107). Med hensyn på henvisningen til NOR, tilsvarende vi finner på andre norske pregestempler i stempelkjede 105, så er dette trolig også en henvisning til Norge eller normannere. Stempelkjede 162 er en svært liten kjede, og skal med hensyn på sammenkoblingen og henvisningen til NOR også anses for sannsynligvis å være norsk. Jeg kan ikke se at det er noe i nevnte stempelkjede, som burde kunne problematisere et norsk opphav.

Vekt

Nå som kjede 162 er tilknyttet den norske utmyntningen i kjede 105, fremkommer det tydelig at vekt nødvendigvis ikke var den største prioriteten i forbindelse med den norske utmyntningen. Stempel 203 er kjent preget på firkantet blankett, 904 er derimot utelukkende preget på sirkulær blankett. Vektforskjellen er synlig og merkbar.

Figur 2: Stempel 203 avbildet i Malmer 1997 og stempel 904.

Her ser man samme dobbeltøye: øye og enda et øye under dette ved nesespissen. I tillegg ser vi stempelrusten rett foran resetippen.

Likheten mellom stemplene er illustrert med piler.

Tar vi utgangspunktet i stempel 628, varierer vekten fra langt under 1 gram og opp til 1,84 gram (Malmer 1997 s. 241-242). Om myntene skulle utmyntes etter en tiltenkt standard (gjerne på rundt 1,4-1,5 gram), kan avvik nedover skyldes sekundær klipping, korrosjon og bruksslitasje. Men avvik oppover lar seg vanskelig forklare. Slike avvik forutsetter at vekten nødvendigvis ikke var viktig. Det fremstår som om imitasjonene kun gjorde den tiltenke jobben, å ligne på en mynt. Lignende variasjoner finner vi også innenfor andre grupper av angloskandinaviske imitasjoner.

I samtidens skattefunn treffer vi på mynter av forskjellig opphav, og uendelig med forskjellige typer og varianter, som avviker både i vekt og form. Det er vanskelig å holde kontroll på typer og deres forventede vekt. Nærmest en umulighet, selv for dagens numismatiker. Imitasjonenes avvikende vekt taler mot at de ble talt. Den enkeltes mynts vekt kan synes å være irrelevant. Den samlede vekt har derimot trolig vært det relevante. I så fall kan det forventes at det finnes samtidig produksjon av vekter. På siden av myntverkstedet i Sigtuna pågikk det en samtidig produksjon av vekter (Söderberg 2014 s. 24). En slik samtidig vektproduksjon, som man har i Sigtuna, er en av de vektproduksjonene vi må kunne forvente å finne dersom myntene ble veid. Tilsvarende kan man holde mulighetene åpne for at et eget norsk produksjonsverksted for vekter har eksistert i nærheten av den påviste utmyntningen av de norske angloskandinaviske imitasjonene.

Hvor i Norge ble myntene preget?

Utmyntningen av disse imitasjonene har, som vi har sett tidligere, trolig sitt opphav i et behov for mynter til bruk i og langs Østersjøen. Det vil være rimelig å tro at utmyntningen av disse imitasjonene fant sted på et sted i Norge, hvor det var størst behov for dem. Behovet vil etter min mening fremstå som størst i den delen av landet, hvor det finnes flest og størst

pengemengder, som kan knyttes helt eller delvis til handelen i Østersjøen. Slike pengemengder vil i seg selv tyde på en forbindelse, og ved en forbindelse vil man trolig ha et behov for imitativ utmyntning.

For Norges del er det et område, som skiller seg ut i en egen særklasse. Tar man utgangspunktet i norske myntfunn, hvor angloskandinaviske imitasjoner er representert, er Rogaland fylke overrepresentert. Ingen andre deler av Norge kan skilte med slike vikingetids myntskatter. Sør i Rogaland har vi Norges største vikingetids myntskatt, Årstadfunnet. Fra Jæren har vi skatten fra Hårr. Fra Sola har vi skatten fra Tjora (Slethei). Videre har vi vikingetids myntskattene fra Jøssang og Foldøy (Skaare 1976 s. 147-153). Det interessante med alle disse funnene, er at de inneholder angloskandinaviske imitasjoner (Malmer 1997 s. 344 og Malmer 1989 s. 114). Hvert enkelt av disse funnene representerer dermed helt eller delvis pengemengder som kan settes i direkte sammenheng med de angloskandinaviske imitasjoner, som hadde sitt bruksområde rundt og i Østersjøen.². Riktignok kan man diskutere Rogalandsskattenes nedlegges tidspunkt opp mot nevnte utmyntning, og hvordan skattenes sammensetning har blitt til. Men uansett fremstår Rogaland gjennom myntskattene, som det stedet i Norge med utvilsomt størst pengemessig tilknytning til Østersjøen.

Det største behovet for utmyntning av angloskandinaviske imitasjoner i Norge, synes dermed å ha vært i Rogaland. Trolig skal de nevnte norske angloskandinaviske imitasjonene sammen med Olavs long-cross plasseres til Rogaland. På denne tiden, da myntene ble utmyntet, styrtet Erling Skjalgsson over Rogaland. Hans liv fremkommer av både norske og islandske sager, med en hovedvekt hos Snorre. For samtiden har vi generelt sett lite kilder ut over sagaene når det gjelder konger og andre mennesker, og forskjellige menneskers eksistens kjenner vi ofte kun til fra sagaene. For Erlings del har vi også en runeinnskrift på et steinkors, hvor omskriften er tolket til at korset ble reist av hans prest til minne om Erling (Marstrander 1945 og Haug 2005 s. 85).

Det skal ikke utelukkes at utmyntningen kan ha funnet sted nært Erlings maktecentrum. Erling er ofte ansett til å være en av de mektigste i Norge i samtidene, blant annet omtalt som «rygkongen» og innenfor hans territorium kunne hans makt måles med kongens (Haug 2005 s. 81). Han var også gift med Astrid, søsteren til Olav Tryggvasson (Haug 2005 s. 81). Bakgrunnen for bryllupet og bryllupet kan vi også lese om hos Snorre (Snorre 1964 s. 170-171). Erling og hans sønner var etter Olav Tryggvassons død gode venner av danskekongen Cnut. Erling og blant annet hans sønn Aslak allierte seg med Cnut og Harthacnut, og var deres støttespillere da de tok Norge i ca. 1028 (Haug 2005 s. 84). Med en slik lojalitet er det ved en mulig utmyntning i Rogaland fra tiden før og etter 1028, å forvente at utmyntningens omskrifter har sterkt tilknytning opp mot danskekongen.

Et mulig myntsted

Øya Hundvåg utenfor Stavanger kan i samtiden ha vært et knutepunkt for handelen i området (Titlestad 1999 s. 15). Etter utgravinger i høstsesongen 1998 påpeker Titlestad følgende: «*ser det ut til at Hundvåg mer og mer kommer i fokus som en tidlig tettbebyggelse – med hittil funn av 22 hus fra ulike perioder bare på gården Skeie. Her har vært kontinuerlig bosetting til Erling Skjalgssons tid*» (Titlestad 1999 s. 15). Titlestad påpeker videre at det

2 Man ser av Malmer 1989 og 1997 at de angloskandinaviske imitasjonene i hovedsak er funnet på Gotland og i landene rundt Østersjøen.

gamle gårdsnavnet Husabø på Hundvåg kan tyde på et mакtsentrum, og at det kan være muligheter for å finne spor av bylignende tettbebyggelse.

På samme øya har vi den gamle gården Lunde. Om gården Lunde, dens bakgrunn og betydning i samtiden skriver Bringsjord følgende: «*Navnet på de militære forlegningene ved Themsen, i romertiden «Londinium», i frankertiden «Lundenwic», ble adoptert som den norske marinens (vikingenes) favorittbetegnelse på sine forlegninger. Gårdsnavn som Londum -> Landa og Lunde, kan derfor, i en sentral geopolitisk setting, peke tilbake til historiske marinebaser. At de store nabogårdene til husebyene på Hundvåg, Lista og Tjølling, alle heter Lunde, reflekterer trolig at marinens «Lunden» var det gamle navnet på forlegningen - før infanteriets «Huseby» ble innført.*» (Bringsjord 2009 s. 9). Bakgrunnen for navnet Lunde og at det i samtiden forekom sammen med en huseby, tyder på at stedet gjennom tiden har hatt det samme navnet. På Lunde har vi også Lundsvågen, med det jeg oppfatter til å være gode opptrekks muligheter for skip i samtiden. En god havn med andre ord.

Med en utmyntning som kan plasseres til Rogaland, hvor Hundvåg kan ha vært et handelssentrum, mакtsentrum, kan ha hatt sin marinebase og hvor det er muligheten for å finne spor av bylignende tettbebyggelse, kan vi ikke utelukke at henvisningen til myntstedet Lund på disse imitasjonene, faktisk viser til Lunde på Hundvåg. Med hensyn på Erling Skjalgsson og hans sønners lojalitet til Cnut og hans sønn Harthacnut ved deres erobring av Norge, forventer jeg ved en mulig utmyntning i Rogaland, å finne mynter med direkte henvisning til danskekongen i tiden særlig etter ca. 1028. Mens andre private mynter igjen kan være rene imitasjoner uten særlig henvisning til danskekongen. Disse forholdene vil jeg behandle i et senere arbeid.

Referanser

- Arkeologerna november 2020: <https://arkeologerna.com/vikingatida-silverskatt-funnen-i-taby/>
Bringsjord 2009: Finn Bringsjord, Stavangers eldste historie, *Stavangeren* nr. 3 2009
Emsøy 2013: Gard Eirik Emsøy, *Norges Mynter i Middelalderen*, Jørpeland 2013
Emsøy 2020: Gard Eirik Emsøy, Norske imitasjoner og andre angloskandinaviske imitasjoner utmyntet i Norge, *NNUM* nr. 1 2020
Haug 2005: Elbjørg Haug (red.), *Utstein kloster -og Klosterøys historie*, Stiftelsen Utstein Kloster 2005
Gunnarsson 2020: Bo Gunnarsson, Irländska Quatrefoil-imitationer och andra rön kring stampkedja 105 i Lund, *NNUM* nr. 4 2020
Malmer 1989: Brita Malmer, *The Sigtuna Coinage c. 995-1005*, Stockholm 1989
Malmer 1997: Brita Malmer, *The Anglo-Scandinavian Coinage c. 995-1020*, Stockholm 1997
Marstrander 1945: Carl J. S. Marstrander, Runekorset i Musèparken i Stavanger, *Stavanger Museum Årbok* 1945
Skaare 1976: Kolbjørn Skaare, *Coin and Coinage in Viking-age Norway*, Oslo 1976
Skaare 1995: Kolbjørn Skaare, *Norges Mynthistorie* bind I og II, Oslo 1995
Snorre 1964: Snorre Sturlasson, *Kongesagaer*, Stavanger 1964
Söderberg 2014: Anders Söderberg, The brazing of iron and metalsmith as a specialised potter, *The Old Potter's Almanack* Vol 19, No 2 2014
Titlestad 1999: Torgrim Titlestad, Stavangers grunnleggelse – knyttet til Erling Skjalgssons tid?, *Stavangeren* nr. 3 1999

Forkortelser

- DNW: Dix Noonan Webb (auksjonshus)
Künker: Fritz Rudolf Künker GmbH & Co. KG (auksjonshus)
MISAB: Myntauktioner i Sverige AB (auksjonshus)

Oslo Myntgalleri

Oslo Myntgalleri er den absolutte markedsleder i Norge på salg av mynter.

Våre auksjoner er årets høydepunkter for myntsamlere
og tilnærmet 100% av alle objektene blir solgt.

Benytt vår erfaring til å oppnå markedets beste priser.

Tordenskioldsgt. 7, 0160 Oslo • Tel.: 22 41 60 00 • Fax: 22 41 60 01 • E-mail: kontakt@oslomyntgalleri.no
Avd. Haugesund: Øvregate 226, 5525 Haugesund • Postboks 4043, 5506 Haugesund • Tel.: 90887766 • E-mail: eirik@oslomyntgalleri.no
www.oslomyntgalleri.no

ANSÖKNINGAR TILL
Sven Svenssons Stiftelse för Numismatik

ANSLAG LÄMNAS FÖR VETENSKAPLIGA
ARBETEN INOM FRÄMST SVENSK NUMISMATIK:
FORSKNING, RESOR & PUBLIKATIONER

STIFTELSENS UPPGIFT ÄR:

- Köpa in föremål som saknas i KMK:s samlingar
- Ge bidrag till publikationer som kan tjäna svensk numismatisk forskning
- Stödja forskare i svensk numismatik

Stiftelsen sammträder två gånger per år, en gång under våren, en gång under hösten. Ansökan ska vara stiftelsen tillhanda senast 15 februari, alternativt senast 15 september. Skicka ansökan till:

Sven Svenssons Stiftelse för numismatik
Handelsbanken Stiftelsetjänst
106 70 Stockholm

WWW.SVENSVENSSONSSTIFTELSE.SE

APPLICATIONS FOR
Sven Svensson's Foundation for Numismatics

APPLICATIONS FOR GRANTS ARE PROVIDED FOR SCIENTIFIC
STUDIES, MAINLY WITHIN SWEDISH NUMISMATICS:
RESEARCH, TRAVELS & PUBLICATIONS

THE FOUNDATION'S ASSIGNMENTS ARE:

- Purchases of items missing in the collection of The Royal Coin Cabinet
- Contributions to publications that could benefit Swedish numismatical research
- Support for researchers in the field of Swedish numismatics

The Foundation Board meets twice a year, in March and October.
Applications must be submitted before 15 February or 15 September.
Address: Sven Svensson Stiftelse, c/o Handelsbanken Stiftelsetjänst,
SE-106 70 Stockholm, Sweden

WWW.SVENSVENSSONSSTIFTELSE.SE

Norges eldste mynthistorie: Utmynting, myntsteder og myntenes funksjon – en kommentar

Av Svein H Gullbekk¹ og Jon Anders Risvaag²

De eldste norske utmyntingene ble preget i en fascinerende tid: Her finner vi viking- og kristningskongene Olav Tryggvason og Olav Haraldsson. Noen av Norges mest sagnomsuste hendelser utsprilte seg og gjennom sagaene møter vi et persongalleri som mangler sidestykke i norsk historie: Konger som Harald Blåtann, Otto III, Sven Tveskjegg, Æthelred II, Knut den mektige, Olof Skötkonung, Jaroslav den vise, dronninger som Tyra, Ingjerd og Astrid. Høvdinger som Erling Skjalgsson, Kalv Arnesson og Tore Hund og guder som Odin, Tor og Frøy. Slag ved Maldon, Svolder, Nesjar og Stiklestad, bygrunnleggelsjer på Nidarnes, i Oslo og Bergen, kristningsprosesser og Mosterting, vikingtokt og utenlandske geldutbetalinger. Vi stifter til og med bekjentskap med navngitte myntmestere både av angelsaksisk og skandinavisk opphav, i betydelige antall. Vår i særklasse beste kilder til periodens rike historie er Snorre Sturlassons Heimskringla og flere islandske sagaer supplert av skaldekvad og utenlandske litteratur som omtaler nordmenn i denne perioden. Også mynt selvsagt. Myntene er av blant få bevarte gjenstandene som med sikkerhet kan relatieres til kristningskongene og denne perioden.

I dette historiske landskapet har ingeniør Gard Emsøy det siste året publisert to artikler i *NNUM* som presenterer oppsiktsekkende hypoteser om utmynting i det norske kongeriket sammen med nye idéer om myntenes funksjon og drivkrefter for pengebruk. Vi er tilhengere av nye idéer som kan bringe nytt lys over vante problemstillinger eller også reise nye spørsmål og tentativer svar på forhold vi ikke har viet oppmerksomhet. Når redaksjonen i *NNUM* har bedt oss kommentere disse nye synspunktene skal vi forsøke å frembringe våre tanker om deres holdbarhet, særlig det siste bidraget; «Handelsruter, ytterligere norske mynter og et mulig myntsted» (Emsøy 2021; se også Emsøy 2020). I denne artikkelen presenteres idéer om myntenes funksjon og distribusjon, flere utmyntinger som kan være norske, alt innenfor sen vikingtid, mer bestemt 1010- og 1020-årene.

Norske utmyntinger av imitasjoner?

At norske konger utga mynt med klare angelsaksiske forbilder i sen vikingtid er godt etablert i forskningslitteraturen (Holst 1936; Malmer 1961; Skaare 1976). Både Olav Tryggvason, Olav Haraldsson og Harald Hardráde (første type) bruker engelske prototyper for sine myntmotiver og omskrifter. I et langt større omfang ble det utmyntet imitasjoner av angelsaksisk mynt i Skandinavia, men uten klare referanser til kongemakt eller andre myndigheter i sen vikingtid, frem til 1030-årene. Disse utmyntingene er grundig studert og katalogisert av Brita Malmer gjennom flere tiårs iherdig innsats som kulminerte i det omfattende verket «The Anglo-Scandinavian Coinage c. 995-1020» (1997).

Den svenske numismatikeren konkluderte sine studier med at slike skandinaviske imitasjoner neppe ble utmyntet i Norge (Malmer 1997). Kolbjørn Skaare har i sin doktoravhandling «Coins and Coinage in Viking Age Norway» (1976, delvis presentert i Skaare 1974) gjort det entydig klart at det ikke ble preget mynt i stort omfang under kong Olav Haraldssons

tid. Dette har også Gullbekk fulgt opp ved flere anledninger (Gullbekk 2009, 2011 og Gullbekk og Sættem 2019). Den eneste vi vet om som har kommentert direkte på Emsøys artikkel er den svenske numismatikeren Gunnarsson og han mener disse utmyntingene ikke skal regnes som norske (Gunnarsson 2020, 104). Altså, det er ingen som har fremmet argumenter for omfattende utmyntinger på norsk jord før Harald Sigurdsson (Hardråde) kom til makten og etablerte et nasjonalt myntvesen etter 1047 (Skaare 1976; Gullbekk 2011).

Når Emsøy mener å kunne påvise omfattende utmyntinger av angelsaksiske imitasjoner innenfor det norske kongedømmet i årene omkring 1016/17 (Emsøy 2020, 17) er det blant disse myntseriene han observerer sine kandidater. Samtidig gjør han det klart at dette dreier seg om «disse formodentlige norske imitasjonene» (Emsøy 2021, 70-71). Hans anerkjennelse av usikkerheten relatert til egne hypoteser er et godt utgangspunkt, men dessverre unnslår han seg ikke for å bruke disse antakelsene på en konkluderende måte som premisser for nye hypoteser om handelsruter, drivkrefter bak utmyntingene og myntenes funksjon.

Hvorfor er det problematisk å akseptere hypotesene om storskala utmyntinger i Norge før Harald Hardråde? For det første er påviste utmyntinger i kongelig regi svært begrenset i omfang. Så langt foreligger det ingen etablerte hypoteser om storskala utmynting i Norge før slutten av 1040- og 1050-årene. Myntmestre og myntembetsmenn reiste og tilbød sine tjenester ved forskjellige myntverksteder både regionalt, nasjonalt og internasjonalt. Med seg brakte de myntstempler som gjorde at stempler brukt ved ett myntverksted kunne bli brukt ved ett annet eller sågar flere andre. Dette kan observeres ved studier av myntstempler, eksemplvis i England og Skandinavia, og mellom England og skandinaviske myntsteder i sen vikingtid.

Det klassiske eksemplet er den angelsaksiske myntmesteren Godwine som preget mynt både i danskekongen Sven Tveskjeggs, svenskekongen Olof Skötkonungs og den norske kong Olav Tryggvasons navn i 990-årene. Dette ser ut til å ha vært en engangshendelse for hver av kongene, og det er usikkert hva som var bakgrunnen for de nokså likeartede emisjonene. Senere skulle angelsaksiske myntmestere krysse Nordsjøen med stempler i bagasjen. Slike tilfeller førte til at offisielle stempler fra angelsaksisk myntproduksjon ble parret med danske myntstempler (Blackburn 1981 og 1985; Becker 1981).

Videre synes tilfanget av sølv å ha vært begrenset i det norske kongeriket i 1010-årene sammenlignet med Danmark og Sverige der skattefunnene er flere og samlet sett har betydelig større omfang.

Utmynting for utenlandshandel?

Mynt har alltid vært relatert til transaksjoner og handel av forskjellig art, også i vikingtidens Norge. I denne sammenheng mener Emsøy at bakteppet for omfattende utmyntinger i norsk regi hadde sammenheng med handelen på Gotland og Østersjøområdet der de i all hovedsak er funnet. De er «i liten og ingen grad [er] funnet i Norge» (Emsøy 2021, 70). Ganske riktig er de hovedsakelig funnet utenfor det norske kongerikets grenser. Dette kan ganske enkelt ha sammenheng med at de ble preget utenfor Norge. På den annen side, om man skal følge opp Emsøy, kan det tenkes at de ble utgitt med formål å skulle brukes utenfor Norge. Det ville

1 Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo.

2 NTNU, Trondheim.

i så fall bety at den norske kongemakten (eller andre) utviklet målrettete planer for utenlandshandel der valutapolitiske strategier sto sentralt. Slike ambisjoner er vanskelig å tenke seg ut fra det vi kan fastslå om norske kongers utmynting under Olav Tryggvason og Olav Haraldsson. Det er heller ingen som har påvist utmynting i Norge i regi av kong Knut den mektige (Malmer 1961; Skaare 1976; Jonsson 1994; Malmer 1997).

De norske utmyntingene som vi med rimelig sikkerhet kan regne som norske i denne perioden følger heller ingen etablerte standarder for vekt, størrelse eller form. Det er rimelig å regne med at de ble preget for å inngå i en vekt- og sølvøkonomi snarere enn en myntøkonomi. Norske myntfunn forteller med tydelighet at utenlandsk mynt var fullstendig dominerende, mer enn 99 % er importert mynt, hovedsakelig tyske og angelsaksiske penninger (Skaare 1976; Screen 2013). At norske konger valgte å utgi imitasjoner av angelsaksisk mynt tyder på at myntene skulle inngå i omløp som ikke var regulert, altså uten ambisjoner om å etablere et særnorsk myntvesen.

At mynt preget i skandinavisk regi i denne perioden inngikk i et større myntomløp enn lokalt, regionalt eller nasjonalt kan tilskrives særtrekk ved myntomløpet i sen vikingtid der myntene i hovedsak ble regnet og brukt etter vekt og sølvverdi på nordisk, baltisk, russisk og polsk territorium (Bolin 1962; Metcalf og Blackburn 1981; Jonsson 1993; Graham-Campbell og Williams 2007). Her sirkulerte myntsølv uten særlige begrensninger, noe funn av norske mynter preget i Olav Tryggvasons og Olav Haraldssons navn viser med tydelighet: Danmark, Sverige, Gotland, Finland, Russland og Pommern. Disse utenlandske funnene står i kontrast til det faktum at Olav Tryggvasons penning ikke er påvist i norske funn og Olav Haraldssons penninger begrenser seg til et par funnsteder innenfor Norge (Skaare 1976).

I lys av det ovenstående synes det lite trolig at imitasjoner utmyntet i det norske kongeriket hovedsakelig var tiltrent handel mot Gotland og Østersjøområdet (Emsøy 2021, 70-71). Men, hvis vi likevel skulle godta dette premisset, var strømmen av mynt i retning Gotland og Baltikum så omfattende i sen vikingtid at dette like godt kunne sies om nært sagt all mynt preget i Nord-Europa: Tysk, angelsaksisk, dansk, irsk, norsk og svensk, for ikke å glemme store antall imitasjoner som skal ha blitt preget i sørlige deler av Skandinavia, hovedsakelig Lund (CNS; Malmer 1997). Det er funnet flere tyske og angelsaksiske mynter i Skandinavia enn deres respektive hjemland. Og majoriteten er funnet på Gotland og i Østersjøområdet. Selv om Østersjøområdet kan skilte med betydelige myntfunn behøver ikke det bety at mynt ble preget med det området for øye. Underliggende empiri tyder på at store antall mynter ble ført i retning De britiske øyer. I Danelagen og Irland utmyntet norske konger i eget navn, eksempelvis Eirik Blodøks (948-952, 954) i Jorvik (York). Skandinaviske bosetninger utgjorde vesentlige deler av befolkningen i østlige deler av England og Irland. Mynt som reiste over Nordsjøen fra Skandinavia er funnet på Irland og i England, særlig østlige og nord-østlige deler (Metcalf 1981; Archibald 1991; Horne 2014). Det engelske myntvesenet og myntomløpet var strengt regulert og utenlandsk mynt ville i stor grad bli kanalisiert til myntverkstedene og smeltet ned. De skandinaviske myntene vi finner i England avspeiler bare marginale deler av denne motstrømsbevegelsen.

Når Emsøy skriver om handelsruter og utmynting tar hans hypoteser utgangspunkt i hans egen hypotese om omfattende utmynting av imitasjoner av angelsaksisk mynt, særlig i årene omkring 1016/17 (Emsøy 2020). Tanken om slike utmyntinger er spennende, og hvis hypotesen

kan understøttes av empiri så vil den bidra til å sette den eldste norske mynthsistoren i et nytt lys. Enn så lenge trenger vi mer solide argumenter for å konkludere.

Tanker om at norsk mynt ble utgitt spesifikt med hensikt for å brukes i utenlandshandel forutsetter at den norske kongemakten før Harald Hardråde var betydelig mer konsolidert med et sterkere utbygd administrativt apparat enn samlet historisk og arkeologisk forskning tilsier. Her aner vi ekkoet fra tysk forskning som i mange år har fastholdt at tysk mynt i hovedsak ble preget for eksport i perioden ca. 975-ca. 1100. Tyske forskere bruker begrepet Fernhandelsdenare om sølvpenningene som strømmet nordover i store antall (for diskusjon av begrepet se Moesgaard 2015, 40-42). At mynt preget i norsk regi kunne bevege seg ut av landet har lenge vært kjent (Holmboe 1865), og er i så måte uproblematisk i seg selv.

Skadet punsel som sentralt argument for norsk utmynting

En viktig forutsetning for Emsøys hypoteser er studie av stempelenes utforming og tolkningen av punselbruk. Emsøy mener å ha identifisert bruken av et punselverktøy med en markant skade. Dermed kan en slik spesifikk punsel være mulig å skjelne fra andre lignende punsler og blir dermed en unik identifikasjonsmarkør, et slags fingeravtrykk. Identifikasjon av unike karakteristika i enkeltstempler er fundamentet i numismatiske stempelstudier. Dette kan dreie seg om stempelsprekker, slitasjeskader eller usedvanlig utforming av visse detaljer i preget. I så måte arbeider Emsøy i en veletablert numismatisk tradisjon. Det som skiller Emsøys studier fra de fleste andre er bruken av punsler som identitetsmarkører.³

Med punselbruk menes verktøy brukt under graving av myntstempler. En punsel ble brukt for å effektivisere graveringsprosessen gjennom å lage ferdig utformete deler av preg som kunne slås inn i stempelenes overflate som del av det helhetlige preget (fremfor å gravere alle deler av myntmotivet fra grunnen av for hvert enkelt stempel). Mynt blir gjerne beskrevet som miniatyrkunst. Penningene det her er snakk om måler om-trentlig 20 mm i diameter. Punselen Emsøy har identifisert som markør måler i størrelsesorden 3-4 mm, og viser seg ytterst på den ene korsarmen i korset på 'Small Cross-typen' stempel 628.1730 (Malmer 1997, 550-51). Den såkalte punselskaden beskrives på følgende måte «en trekantformet punsel med et kantslag inn i den ene spissen, slik at det er to spisser i det ene hjørnet av trekanten» (Emsøy 2020, 15). Det karakteristiske elementet vises best i Malmer 1997, 619, nr. 2922. Eksemplaret avbildet i Emsøys artikkel befinner seg i privat eie (Emsøy 2021, 69) og i hans 2020-artikkel avbildes stempel 904.1214 (Emsøy 2020, 13, fig. 3) der punselen er brukt i utforming av bokstavene X og A i adversoskriften. Den samme punselen skal ha vært i bruk på flere utgivelser forsynt med myntmestersignaturen Asthrith; +AS ÆRÍ: ÆMO. NOR (eksempelvis Malmer 1997, 470, nr. 204.1112; Emsøy 2020, 15).

Emsøy oppsummerer sine funn relatert til punselbruk som følger: "I min nevnte artikkel i NNUM, gjorde jeg en vurdering av punselbruk på de sannsynligvis norske imitasjonene (Emsøy 2020 s.14-16). Min vurdering var den gang at samme punsel var brukt på Olavs long-cross, Wulfwines mynt og Asthriths øvrige imitasjoner. På bakgrunn av disse vurderingene, vurderer jeg videre at samme punsel faktisk også er brukt på en av 628 sine reverser" (Emsøy 2021, 69).

3 For en redegjørelse av punselbruk se Emsøy 2020, 14-16.

Den som skal ettergå Emsøys observasjoner vil ganske snart finne at det er en krevende øvelse. Her beveger man seg fra det ene myntstemelet til det andre og videre mellom stempelkjeder, adverser og reverser, mynttyper og myntsteder, og forskjellige utgivere som hører hjemme i angelsaksisk, dansk, svensk og norsk historie. Alt dette presenteres, droftes og brukes for å utvikle hypoteser om sentrale spørsmål i norsk og skandinavisk mynthsistorie i sen vikingtid: Skal omfattende myntserier plasseres i Sør-Skandinavia (Malmer 1997) eller Norge? Om de skal plasseres i Norge, hvor ble de utmyntet? Emsøy lanserer øya Hundvåg utenfor Stavanger som myntsted i årene omkring 1016/17 (se nedenfor). Og helt sentralt i argumentasjonen står altså én punsel, som ifølge Emsøy skal være «skadet» (Emsøy 2020 og 2021).

Når vi ser på avbildninger av enkelte mynter som er brukt i denne sammenheng synes det ikke opplagt at vi her står overfor en punsel som er skadet. Vi er heller ikke overbevist om at det er samme punsel som er i bruk i alle sammenhengene vi blir presentert for, eksempelvis små trekanter som del av korsformer og utforming av bokstaver i omskrifter, eksempelvis A og R. Her kan det godt være tale om flere enn én punsel som har vært i bruk. Vi er i det hele tatt ikke overbevist om at én punsel er et tilstrekkelig sterkt indisium å basere vidtrekkende hypoteser på. Utformingen av punsler varierte med alt fra dagsform til estetiske preferanser. Bruken av punsler for å lage myntstempler kunne lett føre til ulikartet uttrykk på preget mynt. Det samme kunne regravering av myntstempler. For å øke kompleksiteten ville pregning av mynt ofte føre til betydelige forskjeller i uttrykk, skjevheter, dobbeltpreg, kraft i pregeslaget, blanketenes utforming og kvalitet. Som Emsøy selv skriver: «.... diskuterte jeg også flere usikkerhetsmomenter vedrørende punselbruken. Her vil jeg i tillegg legge til at punselskaden kan endre seg over tid, som følge av slitasje eller bearbeiding.» (Emsøy 2021, 69) Vi vil på ingen måte undervurdere stempelstudier som metode, men i dette tilfellet finner vi at undersøkelsen er utilstrekkelig gjennomført.

Norsk utmynting av angelsaksiske imitasjoner?

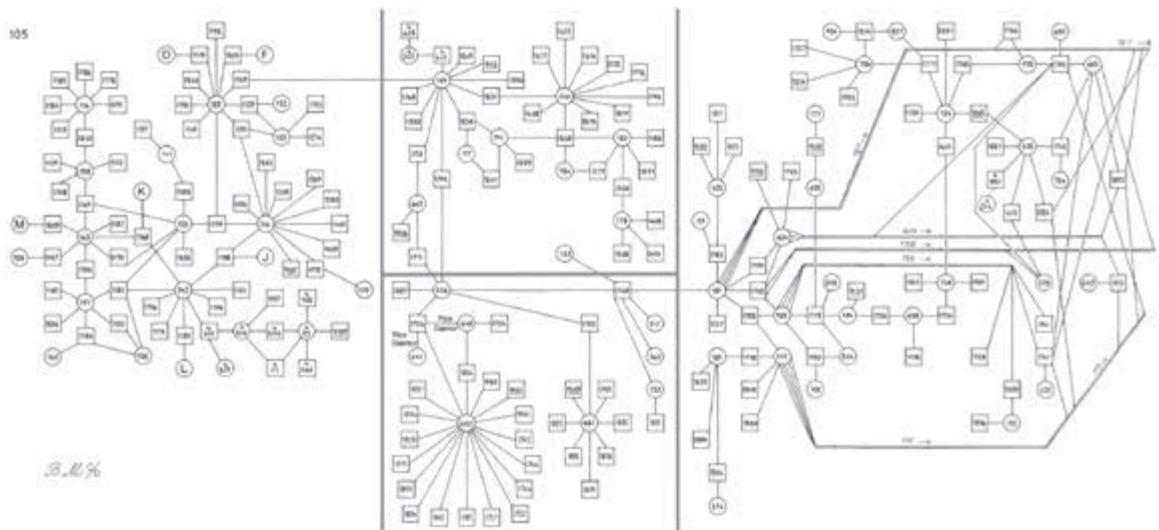
La oss forlate punselproblematikken og se nærmere på et par forhold som Emsøy løfter frem og drøfter med hensyn til stempelkoblinger og stempelkjeder og spørsmål om utmyntinger av imitasjoner fant sted i Norge eller ikke.

Arbeid med stempelstudier er krevende øvelser fordi man må samle og dokumentere det materialet som ligger til grunn for studiene. Brita Malmers studier er forbilledlige i så måte; hver mynt er avbildet, ofte i forstørrelse. Innskriftene er tegnet, og selv om hennes kataloger er komplekse i struktur og utforming tar de utgangspunkt i stempelenes logikk; hvert stempel – advers og revers – har individuelle nummer og listes hver for seg og er dermed tilrettelagt for at stempelkoblinger mellom forskjellige mynter kan dokumenteres. Likevel må det bemerkes at stempelstudiet av førmoderne mynt rommer et sterkt element av fortolkning.

Emsøy mener at alle myntene som er forsynt med referanse til ASTRIÐ og NOR i reversoskriften ble preget i Norge (Malmer 1997, nr. 184.9101; 184.1112; 204.1112; 208.1112; 602.1112 og 722.1112). Disse myntene består altså av et reversstempel (+AS/ÐRI:/ÐMO./NOR) som er brukt sammen med flere forskjellige aduersstempler av

Figur 1. Olav Haraldsson (1015-1028 AD), penning, Asthrith, Skaare 2a. Kulturhistorisk museum, UiO, Fotograf: Lill-Ann Chepstow-Lusty.

Figur 2. Malmer 1997, stempelkjede 105.

Denne stempelkjeden utgjør den i særklasse største koblingen av myntstempler som er kjent fra Skandinavia.

I samtaler med Brita Malmer under hennes studier ved Myntkabinettet i Oslo diskuterte vi denne kjeden og muligheten for at alle utmyntingene av skandinaviske imitasjoner en dag ville bli koblet sammen i én kjede. Brita mente at det nok ikke ville la seg gjøre fordi det neppe ville ha vært tilfelle, men hun var klar på at nye funn og videre studier nok ville resultere i nye koblinger. Hun mente også det var gode muligheter for at flere av de stempelkjedene som hun hadde kartlagt i fremtiden ville la seg koble sammen.

tre forskjellige angelsaksiske prototyper – Long Cross (prototypene (originalene) preget ca. 997-1003), Small Cross (ca. 1012-1017), Quatrefoil (ca. 1017-1023), for henholdsvis kongene Aethelred II (978-1016) og Knut den mektige (1017-1035). I tillegg kommer ett eksemplar som er forsynt med en advers i Knut den mektiges navn og revers brukt under Aethelred II, en såkalt Long Cross-penning. Alle disse myntene hører med til det som tradisjonelt kalles angelsaksiske imitasjoner og alle har klare referanser til det som angivelig skal være myntmesteren Astrithr.

Astrithr er imidlertid mer kjent i norsk mynthistorie som myntmester for regulære pregninger i Olav Haraldssons navn. Her har Kolbjørn Skaare (1976) levert den beste oversikten som igjen ligger til grunn for Malmers katalog (1997). Skaare lister syv eksemplarer (Skaare 1976, nr. 2a-g), noe som gjentas av Malmer (1997, nr. 198.1113, 1-7) (figur 1).

Hva som imidlertid er verd å merke seg er at de regulære norske pregningene og imitasjonene som alle er forsynt med referanser til Astrithr ikke er knyttet til stempelkjeder som kobler opp mot andre utmyntinger innenfor de imitative seriene. Med det empiriske belegget som i dag foreligger finnes det ingen sikre indisier på at disse utmyntingene var relatert på direkte vis. Det er så langt ikke funnet stempelkoblinger til imitative eller andre utmyntinger. Altså, de myntene som er preget i Olav Haraldssons navn, og som regnes som norske utmyntinger i kongelig regi, synes å stå solid. Og de utgjør isolerte utmyntinger, uten direkte tilknytning til imitative utgaver forsynt med angelsaksiske kongers navn og portrett.

Hva så med de imitative seriene preget med Astrithrs navn? Disse er imidlertid vevd inn i større stempelkjelder der flere titalls stempeler er knyttet sammen gjennom stempelkoblinger. Spesielt viktig er den omfattende stempelkjede 105 (figur 2) som omfatter fire store stempelkjeder som er koblet sammen til én stor der særlig adversstemelet 1112 og reversstemplene 184, 204, 602 og 722 innehavar sentrale roller (Malmer 1997, plansje 634). Astrithr-myntene utgjør her en sentral del av gruppe D innenfor stempelkjede 105. Kronologisk sett er dette den seneste, antageligvis preget etter ca. 1017 (Malmer 1997, 46).⁴ Om vi tar utgangspunkt

4 I senere år har Gunnarsson koblet Malmers stempelkjede nr. 134 til den store 105, men det er en annen historie (Gunnarsson 2009, 83-84).

i Malmers studier (1997) vil en hypotese om at noen av disse imitative utmyntingene skulle være preget i Norge nødvendigvis bety et av to: 1) at myntstempler ble transportert til og fra norske myntverksted(er) – noe som er lite plausibelt, eller 2) at alle utmyntingene som er hektet på stempelekjede 105 ble myntet på norsk jord. Det siste ville innebære at store deler av imitasjonene som er så vanlige å finne i alle deler av Skandinavia og i baltiske, russiske og polske arkeologiske kontekster, skal føres over til norsk mynths historie. Dette virker interessant for en nordmann, men støttes dessverre ikke av kildematerialet.

Rogaland og Hundvåg

Emsøy lanserer også hypoteser for hvor disse imitasjoner av angelsaksisk mynt ble preget i Norge. Han koncentrerer seg om Rogaland som er stedet med flest og størst myntkatter fra sen vikingtid: Årstad, Hårr, Tjora, Jøsang og Foldøy (Skaare 1976, 147-153) og dermed etablerer han en sterk tilknytning fra dette området til Østersjøområdet. Dette siste er vanskelig å forholde seg til fordi Rogaland ligger midt imot De britiske øyer, og ved leden langs kysten – den såkalte Norvegr – som var hovedferdselsveien som førte ut av landet, både sørover til Danmark og Kontinentet, sør-østover gjennom Øresund og inn i Østersjøen, over Nordsjøen til De britiske øyer og til Nord-Atlanteren med Island, Grønland og New Foundland. Det er dessuten slik at tysk mynt er funnet i større grad på Østlandet enn Vestlandet, noe som kan tyde på tettere forhold mellom tyske områder og Østlandet, og dermed også Østersjøområdet (Skaare 1976; Gullbekk 1991).

Emsøy peker på at alle de ovennevnte myntkattene fra Rogaland inneholder imitasjoner av angelsaksiske penninger, noe som tas til innlekket for at Rogaland er et aktuelt område for pregging av slike. Går man dette etter i sammene ser man at andelen imitasjoner utgjør mindre størrelser: Årstad 2%; Hårr 3%; Tjora 3%; Jøsang 3% og Foldøy 1% (Skaare 1976). Ingen av myntkattene inneholder større andeler enn 3% imitasjoner, et nivå som er ganske vanlig for myntkatter innenfor store deler av Skandinavia i denne perioden (Malmer 1997, 302-355). Andelen imitasjoner i rogalandske myntkatter er på ingen måte ekstraordinært og kan vanskelig brukes som noe argument for at disse seriene ble utmyntet der i sen vikingtid.

Som mulig pregested i Rogaland utpekes øya Hundvåg utenfor Stavanger der arkeologiske utgravninger i 1998 avdekket middelaldersk tettbebyggelse med rester etter 22 hus fra forskjellige perioder på gården Skeie. På samme øy finnes en gammel gård ved navn Lunde som Emsøy mener tar utgangspunkt i det latinske navnet på London; Londonium under Romertid og senere Lundewic. Vikingene skal ha adoptert betegnelsen og brukt den som generisk navn på havneforelegninger langs kysten (Emsøy 2021, 75). For å si det forsiktig er dette nokså spekulativt. Lund stammer heller fra det norrøne lundr (treklynge/skogholt). Steds- og gårdsnavn med Lund hører med til de mest utbredte i norsk stedsnavnsarkiv, både langs kysten og i innlandet. Mange har opphav langt tilbake i tid og med hellige funksjoner i førkristen tid.

Det er ingen tvil om at Rogaland utgjorde en viktig del av det norske kongeriket, og at Hundvåg var et senter av større eller mindre kaliber i sen vikingtid. Spørsmålet er om slutningene Emsøy trekker basert på sine undersøkelser kan sies å ha belegg i kildematerialet: «Med en utmyntning som kan plasseres til Rogaland, hvor Hundvåg kan ha vært et handelsentrums, maktsentrums, kan ha hatt sin marinebase og hvor det er mulig-

heten for å finne spor av bylignende tettbebyggelse, kan vi ikke utelukke at henvisningen til myntstedet Lund på disse imitasjonene, faktisk viser til Lunde på Hundvåg.»

Det kan reises en rekke argumenter mot dette. For det første finnes det et antall gårdsanlegg som var av samme størrelse og større enn det som arkeologene har registrert på Hundvåg. Et kjent eksempel finnes noe lenger nord på Vestlandet, gården Kvåle i Sogndal med 20-30 hus og oppimot 100 mennesker dokumentert gjennom et arveskifte i 1314 (Orning 2020, 25-26). Langs kysten fantes det mange og gode havner med betydning, og langs leia var det et antall gårder som hadde kongsgårdsstatus, eksempelvis Avaldsnes og Utstein nord for Stavanger (Dørum og Holberg 2017, 159).

Emsøy skriver «at å attribuere mynter til Lund i gamle Danmark (nåværende Skåne) fordi det står Lund på dem, er noe som fremstår som en lettint konklusjon basert på meninger fra 1800-tallet. Lund kan også representer et sted i Norge, som går under navnet Lund eller som kan forkortes til Lund.» (Emsøy 2021, 69). Her gjør Emsøy nøyaktig det samme som han kritiserer – han velger bare et annet Lund. Stedsnavnsbetegnelsen Lund er den i særklasse mest utbredte på mynt i omløp i Skandinavia i sen vikingtid. Både London og Lund i Danmark (i dag Skåne) brukte Lund som myntstedssignatur, og de var dessuten de mest produktive myntstede i henholdsvis England og Skandinavia. Imitasjoner av angelsaksisk mynt vil naturlig nok være forsyt med myntstedssignaturen Lund både fordi det var den mest brukte i engelsk og dansk utmynting, og fordi Lund også var sentr for utmynting av slike imitasjoner (Malmer 1997).

Til tross for navnefellesskapet er det ikke til å komme unna at det danske Lund, med sin betydning for dansk kongemakt, var et sted med en betydelig større dignitet enn Lunde på Hundvåg. Det fantes mange Lund-er, men det var et Lund. Selvsagt kan ikke Lunde på Hundvåg kategorisk utelukkes som myntsted i 1010- og 1020-årene, men for å sannsynliggjøre sammenheng mellom utmynting og Hundvåg trenger vi bedre empiriske belegg og mer holdbare argumenter.

Fra norsk mynthsistore finnes et annet eksempel fra slutten av 1000-tallet hvor mynter med myntstedangivelsen Kaupang må attribueres Trondheim, selv om det fantes flere kaupanger i landet. Trondheim var det eneste stedet hvor Kaupang var et nomen proprium (egennavn) (Skaare 1970, 27-29; Skaare 1976, 100, Skaare 1981, 481; Nilsen 1976, 299-310; Risvaag 2006, 222-225).

Avsluttende bemerkning

Det er prisverdig at Emsøy griper fatt i sentrale problemstillinger i norsk mynthsistore og utformer hypoteser som er kreative og spennende på mange måter. All forskning bygger på premisser som utgjør byggeklosser i enhver hypotese og teori. Summen av forskning bygger på premiss, på premiss, på premiss. Kvaliteten og holdbarheten på forskning hviler ofte på det enkelte premissets holdbarhet. Haltende premisser som utgjør svakheter i resonnementer blir ikke borte selv om man forsører resonnementene og bygger ut hypotesene. Dette viser seg å være et gjennomgående problem i artikkelen. Det er morsomt, kreativt og interessant, men synspunktene er lite holdbare og hypotesene som presenteres blyses for ensidig. Spørsmålet er om artikkelen kan kvalifisere som forskning. Når den søkes publisert i tradisjonelle faglige fora som *NNUM* (fra 1936) må den oppfylle de formelle faglige krav som stilles for å kunne inngå som del av den etablerte fag litteraturen.

Det er ikke fornøyelig å gå kritisk til verks på den måten som er gjort ovenfor. Vi ville mye heller spilt videre på tankene om Hundvåg som myntsted under Olav Haraldssons tid. Handelsforbindelser mellom Vest-Norge og Østersjøområdet. Tilgang på sølv og omreisende myntmestre. Vikingtidens utmyntingsmetoder og muligheter for metodisk nybrotsarbeid i vikingtidsnumismatikken. Tanker som bygger opp snarere enn rive ned.

Litteratur

- Archibald, Marion. Against the tide: Coin-movement from Scandinavia to the British Isles in the Viking Age, *NNF-Nytt* nr. 1, 1991 (Festskrift til Kolbjørn Skaare i anledningen 60-års dagen), 19-22.
- Becker, Carl Johan, The Coinage of Harthacnut and Magnus the Good at Lund c.1040-c.1046, in Carl Johan Becker (red.), *Studies in Northern Coinages of the Eleventh Century*, Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab, Historisk-Filosofiske Skrifter 9:4, København 1981, 119-174.
- Blackburn, Mark. A Scandinavian Crux/Intermediate Small Cross die-chain reappraised, in Mark Blackburn og Michael Metcalf (red.), *Viking-Age coinage in the Northern Lands. The sixth Oxford symposium on Coinage and Monetary History*, Oxford: British Archaeological Reports International Series 122 (i), 1981, 425-47.
- Blackburn, Mark. English dies used in the Scandinavian Imitative Coinages, *Hikuin* 11, 1985, 101-24.
- Bolin, Sture. *Ur penningens historia*, Stockholm 1962.
- CNS – *Corpus Nummorum Suecorum IX-XI qui in Suecia Reperti Sunt*, Kungl. Vitterhetsakademien, Stockholm 1975-.
- Knut Dørum og Eirin Holberg, *Frå Høvdingdøme til Statsmakt i Noreg ca. 200-1350*, Oslo: Det norske Samlaget, 2017.
- Emsøy, Gard Eirik, *Norges Mynter i Middelalderen*, Jørpeland 2013.
- Emsøy, Gard Eirik, Norske imitasjoner og andre angloskandinaviske imitasjoner utmyntet i Norge, *NNUM* nr. 1 2020, 11-18.
- Emsøy, Gard Eirik, Handelsruter, ytterligere norske mynter og et mulig myntsted, *NNUM* nr. 1, 2021, 69-75
- Graham-Campbell, James og Gareth Williams (red.), *Silver Economy in the Viking Age*, Walnut Creek, California: Left Coast Press 2007.
- Gullbekk, Svein H. *Pengevesenets fremvekst og fall i Norge i middelalderen*. København: Museum Tusculanum Forlag, 2009.
- Gullbekk, Svein H. Myntenes omløpshastighet i norsk middelalder. Middelalderens økonomiske system. *Historisk Tidsskrift* nr. 4, 2011, 511-529.
- Gullbekk, Svein H. og Anette Sættem, *Norske myntfunn 1050-1319. Penger, kommunikasjon og fromhetskultur*, Oslo: Dreyer forlag, 2019.
- Gunnarsson, Bo, Den gäckande kedja 105 – spåret av en vikingatida myntunion? in Curt Ekström, Kjell Holmberg och Magnus Wijk (red.), *Samlad Glädja* 2009, Uppsala 2009, 71-89
- Gunnarsson, Bo, Irländska Quatrefoil-imitationer och andra rön kring stampkedja 105 i Lund, *NNUM*, nr. 4, 2020, 101-107.
- Holmboe, C.A. Introduksjon, in C.I. Schive, *Norges mynter i middelalderen*, Christiania 1865.
- Holst, Hans. Norges mynter til slutten av 16. århundre, in Svend Aakjær (red.), *Mønt, Nordisk Kultur XXIX*. København-Oslo-Stockholm, 1936, 93-138.
- Horne, Tom. *The Most Praiseworthy Journey: Scandinavian market networks in the Viking Age*, Phd-dissertation, Glasgow 2014.
- Jonsson, Kenneth. The Coinage of Cnut, in Alexander Rumble (red.), *The Reign of Cnut. King of England, Denmark and Norway*. London: Leicester University Press 1994, 193-230.
- Malmer, Brita, A contribution to the numismatic history of Norway during the eleventh century, *Commentationes de nummis saeculorum IX-XI in Suecia repertis*, vol. I, Lund 1961, 226-376.
- Malmer, Brita. *The Sigtuna Coinage c. 995-1005*, Stockholm 1989.

- Malmer, Brita. *The Anglo-Scandinavian Coinage c. 995-1020* (Commentationes de Nummis Saeculorum IX-XI in Suecia Repertis, Nova Series 9), Stockholm 1997.
- Metcalf, Michael, Some Twentieth-century runes. Statistical analysis of the Viking-age hoards and the interpretation of wastage rates, in Michael Metcalf og Mark Blackburn (red.) *Viking-Age Coinage in the Northern Lands. The Sixth Oxford Symposium on Coinage and Monetary History*, British Archaeological Reports International Series 122 (i-ii), Oxford, 1981, 329-381.
- Moesgaard, Jens Christian, *King Harold's Cross Coinage. Christian Coins for the Merchants of Haithabu and the King's Soldiers*. Studies in Archaeology and History, vol. 20: 2, Jelling series. Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2015.
- Nilsen, Helge, *Norrøne historieskrivernes syn på de eldste norske byenes oppkomst og tidlige utvikling*, Bergen, 1976.
- Orning, Hans Jacob, *Norge i høymiddelalderen. En kort innføring*, Oslo: Cappelen Damm Akademiske, 2020.
- Risvaag, Jon Anders, *Mynt og by. Myntens rolle i Trondheim by i perioden ca. 1000-1630, belyst gjennom myntfunn og utmynting*. Trondheim: NTNU, 2006.
- Skaare, Kolbjørn, Olav Kyrres myntreform, NNÅ 1969, 238-252.
- Skaare, Kolbjørn, Olav den Helliges utmynting, in Mauritz Sundt Mortensen (red.), *I forskningens lys. 32 artikler om norsk forskning i går, i dag, i morgen, utgitt ved Norges Almenvitenskaplige forskningsråds 25 års-jubileum*, Oslo: Norges almenvitenskapelige forskningsråd i kommisjon hos Lyche, 1974, 441-454.
- Skaare, Kolbjørn, *Coinage in Viking Age Norway*, Oslo: Universitetsforlaget 1976
- Skaare, Kolbjørn, Coins and Coinage in Viking-Age Trondheim, in Michael Metcalf og Mark Blackburn (red.) *Viking-Age Coinage in the Northern Lands. The Sixth Oxford Symposium on Coinage and Monetary History*, British Archaeological Reports International Series 122 (i-ii), Oxford, 1981, 479-486.

Pilegaard Mønter & Bøger

ESTABLERET 1963

Algade 65 • DK-9000 Aalborg • tlf. +45 98 139 000 • pi@stofanet.dk
 Mønter: www.pilegaard-coins.dk • Bøger: www.antikvar.dk/pilegaard

NUMISMATISK LITTERATUR

Samlad Glädja 2019. Numismatiska Klubben i Uppsala 1969-2019.

Redigeret af Curt Ekström,
Bo Gunnarsson, Kjell Holmberg,
Magnus Wijk.

Udgivet af Numismatiska Klubben
i Uppsala 2019, 256 sider, indbundet,
illustreret. ISBN 978-91-978092-7-6.
Kan bestilles på info@nku.nu
for 300 SEK + porto.

I 2019 fejrede Numismatiska Klubben i Uppsala sit 50 års jubilæum. I den anledning blev der udgivet et festskrift, *Samlad Glädja 2019*. Allerede ved klubbens 30 års jubilæum i 1999 blev der udgivet et festskrift ved navn *Samlad Glädja*, og ved 40 års jubilæet udkom *Samlad Glädja 2009*. Det er ikke kun klubbens alder, der stiger, det gør antallet af sider i festskrifterne også: 172 i 1999, 255 i 2009 og 356 i 2019. Det er meget imponerende, og man kan kun ønske klubben og redaktørerne tillykke med denne kraftpræstation.

Da det nu er et jubilæumsskrift er det meget naturligt, at klubbens aktiviteter omtales. Det sker dels i formanden Curt Ekströms forord side 5, dels i en kronologisk liste over aktiviteterne 2010-2019 (de tidligere findes i de foregående festskrifter) i bilag I, kompletteret af et billedgalleri i bilag II. Men det er ikke det, der fylder mest. Det gør derimod de 38 artikler. Forfatterskaren er næsten lige så varieret som emnevalget. Forfatterne omfatter både samlere, mønthandlere, fritidsforskere og professionelle numismatikere. Dette forhold afspejler nok ganske godt foreningens virke og ambition: at være et mødested for alle, der er interesseret i mønter, men ikke blot mønter for mønternes egen skyld, men også viden om mønter.

Flere af forfatterne (og redaktørerne) går igen fra de to tidligere festskrifter – et tegn på den solide forankring og troskab, klubben nyder i sin medlemsskare. Man bemærker også med glæde, at en række udenlandske numismatikere – fra Finland, Østrig, Tyskland, Estland, Danmark – har indvilget i at bidrage, hvilket siger noget om klubbens udsyn, der også fremgår af hyppige foredrag i

klubben af udenlandske forskere samt klubbens studierejser til Berlin og Wien.

Emnevalget er også bredt. Der er artikler om møntsamler, om forskningshistorie og museums-historie, om forfalsninger, om poletter og billetter til idrætsarrangementer samt om hyldestblade, om medaljer og selvfølgelig om mønter og møntfund. Tidsmæssigt kommer vi fra det antikke Makedonien over Romerriget og dets provinser, vikingetiden og middelalderen op til vore dage. Geografisk er vi mest i Sverige, men også i Georgien, Beirut, Egypten, Østrig, Finland, Danmark og Estland samt ikke mindst York. Tilknytningen til Universitet i Uppsala mærkes også i nogle af artiklernes indhold. Nogle artikler er originale fremlæggelser af helt nye forskningsresultater, publiceringer af nye fund eller opdaterede publiceringer af ældre fund. Andre artikler er formidling af ny forskning, endnu andre er bredere populærvidenskabelige fremstillinger. Endelig er der artikler, der er af mere kommenterende diskuterende karakter.

Med 38 artikler er det ikke muligt her at gennemgå samtlige (indholdsfortegnelsen kan findes på klubbens hjemmeside, www.nku.nu). Det ville være uretfærdigt at fremhæve nogle frem for andre. Naturligvis har jeg mine favoritter, men de er mere

udvalgt ud fra mine egne favoritemner end, fordi de i sig selv er mere interessante end de øvrige artikler. Jeg vil derfor afstå fra at nævne nogle specifikt, men tværtimod invitere læseren til selv at gå på opdagelse, for en ting er sikkert: hvis man interesserer sig bare en lille smule for numismatik, skulle det være mærkeligt, om man ikke fandt et

eller andet inden for ens interessefelt blandt de 38 bidrag i denne meget varierede bog! At layoutet er klassisk soigneret gør ikke læseoplevelsen mindre.

Tillykke til Numismatiska Klubben i Uppsala med denne smukke publikation, der varmt kan anbefales!

Jens Christian Moesgaard

Tings Tale 02 Tidsskrift for materiel kultur

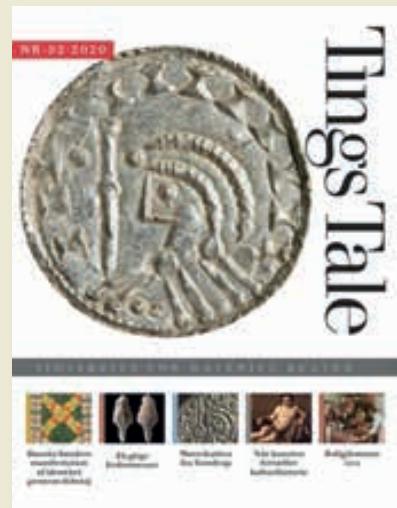
Aarhus Universitetsforlag 2020.
97 sider, indbundet, rigt illustreret.
ISBN 978 87 7184 977 6. Pris 180 kr.

Det vigtige skattefund fra Tamdrup ved Horsens i Østjylland er for nyligt blevet publiceret af Lars Pagh og Victor Palsted Bizoev i tidsskriftet *Tings Tale* nr. 02, side 40-56. Da dette tidsskrift nok ikke er så kendt blandt møntinteresserede, kan det være af interesse at bringe en omtale her. Det drejer sig om en kort oversigtsartikel, så det kan også være relevant at fremhæve nogle af funnets potentialer for fremtidig forskning.

De første mønter blev fundet med metaldetektor, og derefter udførte Horsens Museum en mindre udgravnning, hvor halvdelen af skatten blev lokaliseret *in situ* og taget op i præparat for at blive udgravet på Nationalmuseet. Fundstedet er lige vest for den imponerede Tamdrup Kirke, og udgravingerne har vist, at der her lå en stor gård, der er sat i forbindelse med kongemagten og kristningen af Danmark.

Alt dette behandles i første del af artiklen. Anden del beskriver mønterne, og dem skal vi nu se nærmere på. Artiklen præsenterer 148 mønter, som med nogenlunde sikkerhed kan knyttes til skatten (Den kongelige Mønt- og Medaillesamling, FP 11902, 11903). Der blev faktisk under udgravingerne også fundet en del flere mønter. De fleste er sikkert enkeltfund, men nogle af dem er fundet tæt på skatten og stammer sandsynligvis også fra den (Pagh 2016, s. 101-103). De er imidlertid ikke inddraget i artiklen¹.

De 148 mønters fordeling ses i tabel 1. Den yngste sikkert daterede mønt er en engelsk penning præget mellem cirka 1062 og 1065. Skatten må således være nedlagt efter 1062. Mange forhold viser, at vi befinder os i overgangen mellem vikingetidens vægtøkonomi (sølv, heriblandt mønter mange steder fra, men også smykker og barrer, benyt-

tes efter vægt) og middelalderens møntøkonomi (indenlandske mønter benyttes efter antal til fast pålydende værdi). Således mangler ikke-monetært sølv; de udenlandske mønter er forholdsvis fåtalige, og gamle mønter ligeså; den danske konges mønter dominerer fuldstændigt: testmærker på mønterne, i form af eksempelvis knivhak (pecks) er sjældne. Alt sammen noget, der viser, at skatten afspejler overgangsfasen, hvor møntøkonomi vandt frem på bekostning af vægtøkonomi.

Artiklen fremhæver, at Viborgmønter er langt de mest talrige: 123 ud af de 127 danske mønter. Vi ser også i mange andre jyske fund fra perioden en dominans eller i det mindste et større antal af jyske mønter, især fra møntstederne Ørbæk, Viborg og Hedeby, men også Ålborg og Århus. De jyske mønter overgår stort antallet af sjællandske og skånske mønter. For at tage de mest markante eksempler på sådanne fund: Lovns (Hbg. fund 69), Munksjørup (DMS 6), Errested (FP 10907, 10908,

11504, 12872, 14220, 14222), Varde (Moesgaard 2012, s. 39; Varde Museum, journal 1534), Låstrup (DMS 20), Blenstrup (FP 11657) og Hillerslev (Thisted Museum, journal 6177)². Også i visse udenlandske skatte er der mange jyske mønter: Årstad (Norge), Lybæk (Tyskland), Venngarn og Västrume (Sverige). Der var tydeligvis en stor og velorganiseret udmøntning i Jylland i dele af 1000-tallet. Tamdrup-skatten vil bringe et endog meget vigtigt bidrag, når det forhåbentligt engang bliver muligt at undersøge dette fænomen nærmere (se fx Moesgaard 2012).

Et andet fænomen fortjener også at blive trukket frem. Det er faktisk to typer fra Viborg (Hbg. 57 og 65), der udgør langt hovedparten af skatten. I artiklen afvises det med rette, at der allerede så tidligt har været tidsbegrenset gyldighed på mønttyperne, som kunne forklare denne dominans³, men det er alligevel påfaldende. Det virker, som om disse typer har trængt andre typer ud af omløb. Årsagen til dette har været genstand for en del debat de sidste år. Er baggrunden en begyndende kongelig vilje til at påtvinge et monopol på egen mønt (Moesgaard 2017)? Eller er det store nye udmøntninger, der oversvømmer markedet (Ingvardsson 2016)? Eller er det afvisningen af at godtage underlødig frisisk mønt, der resulterede i et fald i møntimporten, hvilket gav plads til kongens egen mønt (Jonsson 2004, s. 55)? Også her giver Tamdrup ny empiri til debatten.

Nu vi taler om mønternes lødighed, savner man at få at vide, hvilke eksemplarer der er blevet analyseret med XFR med resultatet, at det er godt sølv (side 49). Faktisk har der været debat om fald eller stabilitet i lødighed i Svend Estridsens mønter (Gullbekk 2000; Elfver 2007). Det ville have været nyttigt at få nogle flere resultater at forholde sig til, men til det formål skal man vide præcist hvilken type (og helst også hvilket eksemplar), der er analyseret. Her må man ty til den upublicerede rapport for at undersøge det nærmere.

Tamdrup-skatten er endnu en skat, der lå på en boplads, ligesom eksempelvis skattene i de nærliggende bebyggelser i Enner (Kristiansen 2006) og Randlev (Jeppesen 2003). Det er ved at være et mønster, og det kunne antyde, at en stor del af skattene var opsparring, der var forholdsvis nemt tilgængelig og i aktiv brug, ikke blot hengemt rigdom. Man kunne have ønsket sig, at det var blevet udnyttet i artiklen, at halvdelen af skatten (83 mønter) blev udgravet i præparat. Nogle af mønterne lå i stabler, men der gives ikke oplysning om hvilke mønter, der lå sammen (side 49). Man ville ellers måske kunne have set, om der var noget mønster i den måde, mønterne var opbevaret på, eksempelvis en sorteret efter type eller oprindelsesland (jfr Jonsson og Östergren 1990). Det ville måske give supplérende oplysninger om skattens tilblivelseshistorie. Oplysningerne findes givetvis i den upublicerede rapport, så det vil man kunne vende tilbage til ved lejlighed.

Tabel 1. Tamdrup-skatten. Summarisk sammensætning.

Danmark	Svend Estridsen	Lund	Hbg. 6	1		
			Hbg. 28	1		
			Hbg. 30	1	3	
	Roskilde		Hbg. 36	1	1	
	Viborg		Hbg. 56*	12		
			Hbg. 57*	69		
			Hbg. 65*	41		
			Hbg. mgl.	1	123	127
England	Edvard Bekenderen	Thetford	North 830	1	1	1
Tyskland	Duisburg	Henrik III	Dbg. 317	1	1	
	Aachen	Henrik III	Ilisch ⁴ 50.17	1	1	
	Deventer	Bisp Bernold	Dbg. 558	1	1	
	Würzburg	Bisp Bruno	Dbg. 864	1	1	
	Erfurt	Bisp Leopold	Dbg. 882	1	1	
	Goslar	Otto III & Adelheid	OAP	1	1	6
Ubestemte					14	
I alt					148	

* inklusiv varianter og usikkert bestemte eksemplarer

Kilde: bearbejdet efter artiklens tabel 1 side 50.

Det er meget velkommen, at et udvalg på otte eksemplarer af Viborg-typen Hbg. 57 illustreres i fine forstørrede fotos side 52-53, fig. 12-19. Det understreger fint tekstsens pointe om, at der er stor variation inden for visse af de typer, som Hauberg har defineret i sit standardværk over danske mønter fra vikingetid og tidlig middelalder. Det er ligeledes fint at få forstørret foto af den hidtil ukendte mønttype, som skatten indeholdt, side 54, fig. 20.

Alt i alt er det meget glædeligt, at Tamdrup-skatten nu er publiceret, og dermed kan indgå fuldt og helt i forskningen af Tamdrup, af Danmarks kristning og møntmæssige overgang fra vikingetid til middelalder.

Jens Christian Moesgaard

Dbg. = Dannenberg, Herman, *Die deutschen Münzen der sächsischen und fränkischen Kaiserzeit*, 4 bind, Berlin 1876-1905.

DMS = Jensen, Jørgen Steen et al., *Danmarks middelalderlige skattefund*, 2 bind, København 1992.

Elfver, Frédéric, "General Debasement during the Reign of Svend Estridsen? The Coinage of Lund c. 1035-1050 and some Metal Analyses", i *Cultural interaction between east and west*, Stockholm 2007, s. 176-180.

FP = Fundprotokol

Gullbekk, Svein, "Myntforringelse i Danmark og innføring av monopolmynt under Sven Estridsen (1047-74)", *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1994-96 (2000), s. 111-129.

Hbg. = Hauberg, Peter, *Myntforhold og Udmyntrninger i Danmark indtil 1146*, København 1900.

Ilisch, Peter, "Die Münzprägung im Herzogtum Niederlothringen I", *Jaarboek voor Munt en Penningkunde* 84-85, 1997/8 (2000), s. 1-272.

Ilisch, Peter, "Die Münzprägung im Herzogtum Niederlothringen II", *Jaarboek voor Munt en Penningkunde* 100, 2014, s. 1-381.

Ingvardson, Gitte Tarnow, "Et sted midt im mellem – Svend Estridsen og 1000-tallets mønthistorie", i Lasse Sonne & Sarah Croix (red.), *Svend Estridsen*, Odense 2016, s. 135-172.

Jeppesen, Jens, "Over Randlev-skatten i arkæologisk sammenhæng", *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 2003, s. 39-44.

Jonsson, Kenneth, "En västsvensk myntskatt från 1060-talet", *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1997-99 (2004), s. 53-63

Jonsson, Kenneth & Östergren, Majvor, "The Gotland Hoard Project and the Stumle Hoard – an Insight into the Affairs of a Gotlandic 'Farman'", *Sigtuna Papers*, Stockholm 1990, s. 145-158.

Kristiansen, Anne Mette, "Enner-skatten – ny viden om et gammelt fund", *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 2006, s. 63-72.

Moesgaard, Jens Christian, "Møntproduktionen i Ørbæk og kongemagtens interesse i Limfjordsområdet i 1000-tallet", *Årbog 2012. Vestsjællands Museum*, Års 2012, s. 31-41.

Moesgaard, Jens Christian, "Kongemagt og samfund belyst ved møntvæsenet i anden halvdel af 1000-tallet. Nogle kommentarer til Gitte Ingvardsons syntese om Svend Estridsens mønter", *Historisk Tidsskrift* 117-1, 2017, s. 97-118.

Moesgaard, Jens Christian, "Sølvpenninge i kongens navn, ca. 1060-1230", *Denar til daler. Danmarks mønthistorie indtil 1550*, København 2018, s. 198-281.

North, Jeffrey J., *English Hammered Coinage*, bind 1, 3. udgave, London 1994.

Pagh, Lars, "Tamdrup. Kongsgård og mindekirke i nyt lys", *KUML* 2016, s. 81-129.

1. For nogle år siden dukkede der ligeledes flere tilsvarende Svend Estridsen Viborg-mønter op på samlermarkedet.
2. Udstillet på Thisted Museum i 2020.
3. Men at sige, at dette system først er belagt et stykke ind i 1100-tallet (side 52), er overdrivet: der er tegn på, at det fungerer i Skåne og i Jylland allerede i 1080'erne, se Moesgaard 2018, s. 222.
4. Ved en fejl henvises til Ilisch 2000. Det skal være Ilisch 2014.

Yngvar Reichelt Medaljen for Borgerdaad

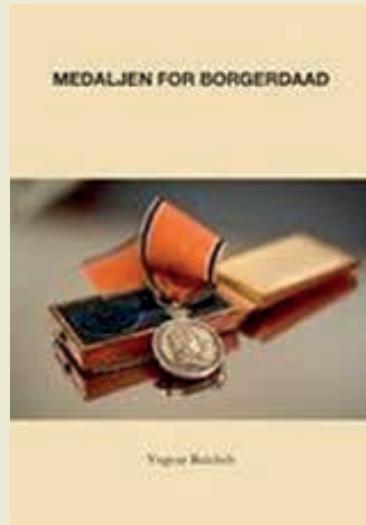
**Oslo: Athene forlag 2020,
150 s., illustrert,
ISBN 978-82-92679-06-7,
opplag: 180. Pris: NOK 200,-
[https://athene-forlag.no/
historiske-sm-skrifter](https://athene-forlag.no/historiske-sm-skrifter)**

Under Eidsvollsforhandlingene i 1814 var ordensvesenet et viktig punkt på agendaen. For mange av Norges fremste menn med erfaringer fra utlandet var tanken på en norsk orden nærliggende. Nordmennene fikk ikke gehør på svensk side. Dessuten manglet det finansier til et slik foretagende. Etter å ha nektet nordmennene en egen orden i flere år innstiftet imidlertid kong Karl XIV Johan Borgerdaadsmedaljen i 1819, en medalje til belønning for borgerlige fortjenester av riket. Et norsk ordensvesen ble ikke realisert før etterfølgeren Oscar I kom til makten, i 1847.

Nå har Yngvar Reichelt skrevet nok en bok om norske medaljer. Denne gang er det Borgerdaadsmedaljens historie forfattet i numismatisk og kulturhistorisk ånd. Igjen leverer han et verdifullt bidrag til medaljehistorien. Hver utgave av medaljen er redegjort for med betydelig presisjon. Her får numismatikere og samlere oppfylt alt man kan ønske seg om beskrivelser, pregesteder, gravører, opplagstall sammen med en bredt anlagt kulturhistorie.

I tillegg til særskilte tildelinger som opplyser om medaljens rolle i samtidens redegjøres samtlige tildelinger kronologisk, fra 1821 til 1995. Med bakgrunn i betydelig arbeid med arkivaliske kilder har forfatteren løftet frem en rekke lesverdige og interessante historier som så langt har vært skjult for de fleste av oss. Her kan tildelingen til Finnekonen Inger Helena Johnsdatter i 1851 fremheves: Hun reddet 11 mennesker fra drukningsdøden. Den første kvinnen og samen som mottok medaljen. Tildelinger av belønningsmedaljer handler ofte om mennesker og ekstraordinære innsatser. Enkeltindivider som har satt livet på spill for å redde andre, bragder av nasjonal betydning og langvarig innsats av ekstraordinær karakter, eksempelvis i politisk øye-med. Nettopp dette er et gjennomgangstema i denne boken, og fremstilles med bredde og klarhet.

Forfatteren har med dypdykk i departementale saksforhold redegjort for Borgerdaadsmedaljens status: Den har faktisk aldri blitt formelt avviklet til tross for bestemmelsen om at medaljen ikke len-

ger skulle utdeles, fattet av regjeringen under ledelse av statsminister Kjell Magne Bondevik våren 2014 (s. 70-1). Imponerende og viktig. I flere tilfeller beskriver forfatteren enkeltmedaljers provenienshistorier, eksempelvis den – type I – som dukket opp i Owatonna sør for Minneapolis i Minnesota i 2015, noe som viser spennet i denne historiefortellingen.

Selsagt er det forhold å plukke på i en bok som denne: Litteraturlisten kunne muligens vært noe mer omfattende. Denne boken som er så rik på arkivaliske kilder og tildelinger hadde fortjent et register, i hvert fall over persongalleriet. Til sist er det vanskelig å forstå hvorfor den ikke er forsynt med en innholdsfortegnelse. Ellers fremstår dette som en tiltalende bok forsynt med gode illustrasjoner av medaljer, personer og kart.

Yngvar Reichelt har begått et laudabelt stykke arbeid som os er av entusiasme og grundige kunnskaper der medaljens skiftende funksjoner og betydning som gir enestående oversikt over medaljens og belønningsvesenets historie, samt periodens forestillinger om verdighet. Boken er utgitt med støtte fra Sven Svenssons stiftelse, Stockholm. Anbefales på det varmeste.

Svein H Gullbekk¹

1 Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo

Sønderjyske Årbøger 2020

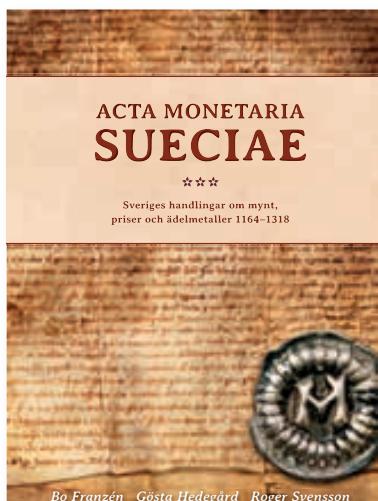
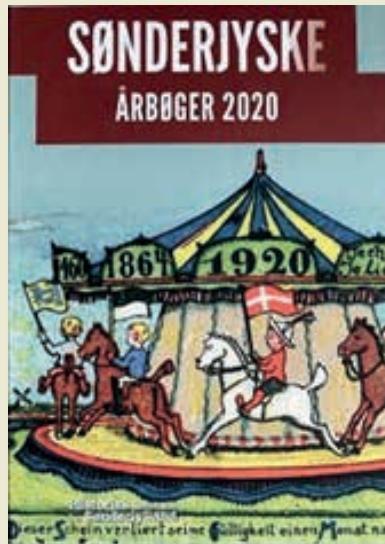
Historisk Samfund for Sønderjylland,
Haderslevvej 45, DK-6200 Åbenrå.

Sønderjyske Årbøger 2020 indeholder en artikel af numismatisk interesse. Klaus Tolstrup Petersen skriver om "Nødpenge fra afstemningstiden i Slesvig 1919-1921 – propaganda eller pengemaskine?" (s. 91-110. Deutsche Zusammenfassung s. 110).

Artiklen handler om de sønderjyske og slesvig-ske nødpengesedler og giver en god introduktion til det på flere måder farverige emne, der nok efterhånden fik et vist præg af at være en pengemaskine.

En god illustration findes på enmarksedlen 1919 fra Sønderskov. Motivet på sedlen er en børnekarusel, hvor den midterste drengerytter holder en dannebrogssfane – alle indskrifter er i øvrigt på tysk, hvad der gengives på årbogens smukke omslag.

Jørgen Steen Jensen

350 SEK ordinarie pris
250 SEK medlemspris
+ ev. porto
info@numismatik.se

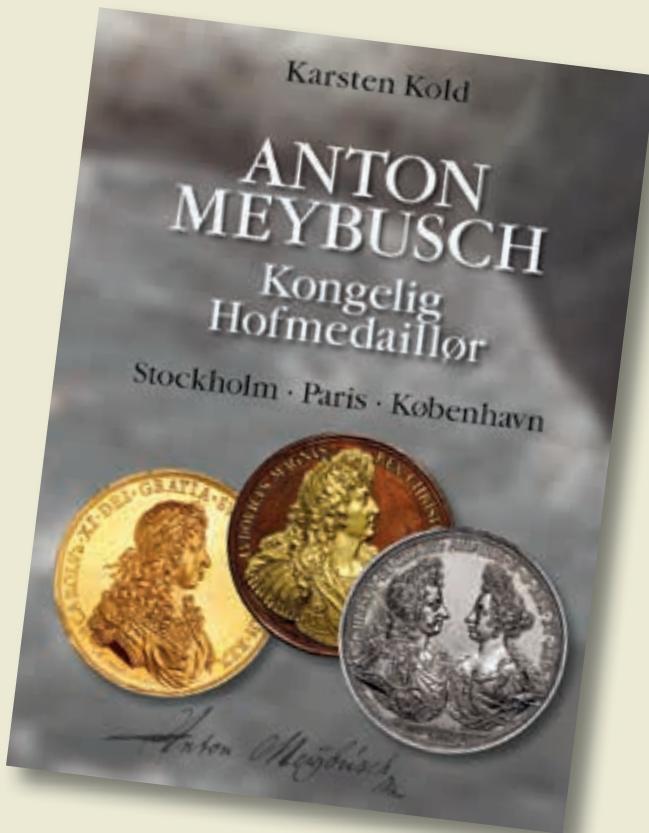
Ny monografi från SNF!

Acta Monetaria Sueciae
*Sveriges handlingar om mynt,
priser och ädelmetaller 1164-1318*

Av Bo Franzén, Gösta Hedegård
och Roger Svensson

366 sidor med Sveriges äldsta skriftliga dokument över mynt, priser och ädelmetaller.
526 brevposter från databasen Svenskt Diplomatariums Huvudkartotek översatta från latin till svenska.

Urkunder som beskriver donationer, testamenten, jordskiften, kyrkliga och kungliga påbud, köp, pantsättningar m.m. I dokumenten finns priser och olika värdeenheter såsom vägt i mark silver eller räknat i mark penningar.

Karsten Kold skriver om "Kongelig Hofmedaillør" Anton Meybusch' produktion af mønter og medaljer samt ansættelsesforhold i Stockholm, Paris, København, England og Tyskland. 320 sider – flot og rigt illustreret.

Pris: 375 kr.

For medlemmer af NNU:
300 DDK

Kan bestilles på:
numismatik.dk

DANSK
NUMISMATISK
FORENING

MØNTSAMLERFORENINGEN AF 1885

Copenhagen Coin Fair

Mønhandlere
i godt humør!

Arranget af Dansk Numismatisk Forening
Stor overskuelig møntbørs
på Scandic Hotel Copenhagen

Søndag 31. oktober kl. 10-16

Vester Søgade – tæt på Vesterport Station og Hovedbanegården. Entre 80,-

FORENINGER & KABINETTER | NNU

Nordisk Numismatisk Union

Grundlagt 1935

Formand 2017-2022:

Eirikur Lindal

Medlemmer:

Dansk Numismatisk Forening

Grundlagt 1885

Formand: Preben Nielsen

Hjemmeside: numismatik.dk

E-mail: formand@numismatik.dk

Føroya Myntsavnarafelag

Grundlagt 1989

Formand: Jóhannes Andreasen

Hjemmeside: myntsavnarafelag.qsite.dk

E-mail: ja@kallnet.fo

Myntsafnarafélag Íslands

Grundlagt 1969

Formand: Eirikur Lindal

Hjemmeside: mynt.is

E-mail: eirikur@lindalsal.is

Norsk Numismatisk Forening

Grundlagt 1927

Formand: Guttorm Egge

Hjemmeside: norsknum.org <https://www.facebook.com/Norsknumismatiskforening/>

E-mail: sverdy@online.no

Numismatiska Föreningen i Åbo

Grundad 1937

Ordförande: Tom C. Bergroth

E-post: tom.bergroth@royalcourt.se

Skånes Numismatiska Förening

Grundad 1931

Ordförande: Kristian Riesbeck

Hemsida: sknf.se

E-post: foreningen@sknf.se

Suomen Numismaattinen Yhdistys/

Numismatiska Föreningen i Finland

Grundad 1914

Ordförande: Aki Tsupari

Hemsida: snynumis.fi

E-post: aki.tsupari@snynumis.fi

Svenska Numismatiska Föreningen

Grundad 1873

Ordförande: Jan-Olof Björk

Hemsida: numismatik.se

E-post: info@numismatik.se

Den kongelige Mønt- og Medaillesamling,

Nationalmuseet

Frederiksholms Kanal 12, 1220 København K, Danmark

Michael Andersen

Hjemmeside: natmus.dk

E-mail: michael.andersen@natmus.dk

Kungl. Myntkabinetet

Naravägen 13-17, Box 5428, 114 84 Stockholm, Sverige

Cecilia von Heijne

Hemsida: myntkabinetet.se

E-mail: Cecilia.vonHeijne@shm.se

Historiska museet vid Lunds Universitet

Krafts torg 1, 223 50 Lund, Sverige

Gitte Tarnow Ingvardson

Hemsida: luhm.lu.se

E-post: gitte.ingvardson@luhm.lu.se

Myntkabinetet, Kulturhistorisk museum,

Universitetet i Oslo

Frederiksgate 2, Oslo

Postadress: Postboks 6762. St. Olavsplass, 0130 Oslo

Håkon Roland

Hjemmeside: khm.uio.no

epost: hakon.roland@khm.uio.no

Myntsafn Seðlabanka og Þjóðminjasafns

Einholt 4, 105 Reykjavík, Island

Sigurdur H. Palmason

Hemsida: sedlabanki.is

E-mail: shp@cb.is

Nationalmuseets Myntkabinett

Mannerheimintie 34, P.O. Box 913

00101 Helsinki, Finland

Frida Ehrnsten

Hemsida: kansallismuseo.fi/sv/samlingar/

E-post: frida.ehrnsten@kansallismuseo.fi

Numismatiska Forskningsgruppen,

Stockholms universitet

106 91 Stockholm, Sverige

Professor Jens Christian Moesgaard

Hemsida: archaeology.su.se/

numismatiska-forskningsgruppen

E-post: jens.christian.moesgaard@ark.su.se

Uppsala universitets myntkabinett

Besöksadress: Universitetshuset, Biskopsgatan 3

Postadress: Gustavianum, Uppsala universitets museum,

Akademiagatan 3, 753 10 Uppsala, Sverige.

Ragnar Hedlund

Hemsida: coincabinet.uu.se

E-post: myntkabinetet@gustavianum.uu.se

Danmark,
500 kr 1907.
Hammerslag: 190.000 kr.

Graekenland,
Satrapperne i Karien, Hidreios, 351 - 344 f. Kr.
Tetradrakme
Hammerslag: 90.000 kr.

Danmark,
5 dukat 1704.
Hammerslag: 460.000 kr.

Danmark,
Slavehandelens ophævelse, 1792.
Hammerslag: 270.000 kr.

Danmark,
4 dukat 1659.
Hammerslag: 650.000 kr.

Sælg mønter på auktion

Rusland,
Nicholas II, 1894 - 1917, 37 1/2
Roubles - 100 Francs 1902.
Hammerslag: 900.000 kr.

BRUUN RASMUSSEN
KUNSTAUKTIONER

Baltikavej 10
2150 Nordhavn
Tel +45 8818 1111

Søren Frichs Vej 34 D
8230 Åbyhøj
Tel +45 8818 1100